

TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI VE BİR İSTİSNA OLARAK BULGAR ALGISINDAKİ ATATÜRK TÜRKİYESİ

Savaş AÇIKKAYA*

ABSTRACT

THE HISTORICAL BACKGROUND OF THE TURKISH-BULGARIAN RELATIONS AND AS AN EXCEPTION ATATÜRK'S TURKEY IN THE BULGARIAN PERCEPTION

The Bulgarians are people who have a Turkish origin. Like this, Bulgarian history was a part of Turkish history until Danube Bulgarian State's accepting Christianity as the official religion in 865 during the Boris Khan period. Bulgarian history separated from Turkish history when as a Slavic indicator Boris Khan's accepted Christianity as the official religion and his son Simeon's changed Turkish reign title "khan" with Slavic "tsar". When the Ottoman Turks conquered Bulgaria in the late 14th century, Bulgarians once again became the object of the Turkish history. After 5 centuries' Turkish rule which Bulgarian historiography mentions as "çerno robstvo", dark bondage, Bulgarians at last gained their independence from the Ottoman State in 1908 as a result of the developments following the 1877-1878 Russo-Turkish War. The ways of the countries which fought in Balkan Wars as enemies and in The First World War as allies did not separate when the new Turkey was founded by the leadership of Ataturk. The only exception of the Bulgarian point of view towards the Turkish image which is not surprisingly negative is the Ataturk period of Turkey. Turkey managed to do something that Bulgaria couldn't, that Turkey tore the treaty of Servis which was one of the treaties victorious states dictated the defeated ones. Undoubtedly Bulgaria's admiration was not only a romantic one. Getting along with Ataturk's Turkey was an indispensable necessity for Bulgaria's national interests as well.

Key Words: Bulgaria, Ottoman State, Balkans, Turkey, Ataturk.

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi, savasacikkaya@gmail.com

Türk-Bulgar İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

Bulgarların Türk kökenli bir halk olduğu savı güçlü bilimsel dayanaklara sahiptir. 1882’de ünlü oryantalist profesör Armin Vambery tarafından yapılan bu saptamayı, bir Bulgar bilim adamı olan profesör İvan Şişmanov da 1900 yılında yazdığı bir eserinde ilk Bulgar devletini kuran Bulgarların Türk menşeli olduklarını belirterek teyit etmiştir. 1922-1939 yılları arasında Bulgaristan’da arkeolojik kazılar ve sanat tarihi araştırmaları yapan Macar tarihçi G. Feher’in çalışmaları ve Türk filolojisi uzmanları Gy. Nemeth ve L. Rasony’nin dil incelemeleri Bulgarların Türk kökenli bir halk olduğu saptamasını güçlü biçimde desteklemektedir. “Bulgar” sözcüğü Türkçeden başka hiçbir dilde açıklanamamıştır. “Karıştırmak” anlamına gelen sözcük, iki Türk topluluğunun karışmasını niteleyen bir ifadedir. Batı Hun İmparatoru Atilla’nın ölümü (453) üzerine en küçük oğlu İrnek, etrafına topladığı Hun Türkleri ile Orta Avrupa’dan Karadeniz’in kuzeybatısına çekilmiş ve burada Oğur¹ Türkleri ile karşılaşmıştı. Bu iki Türk kökenli topluluğun karışmasıyla ilk “Bulgarlar” meydana gelmişti. Bulgar adı Bizans kaynaklarına ilk defa olarak Bizans İmparatoru Zenon’un (474-491) askeri destek sağlamak amacıyla Karadeniz’in Kuzeybatı kıyılarındaki bir topluluğa başvurması üzerine geçmiştir.²

Bulgarlar tarihlerinin erken döneminde Kafkasya’nın kuzeyi ve Azak Denizi çevresinde hüküm süren Büyük Bulgar Devleti³, bu devletin hükümdar Kurt Han’ın ölümü üzerine dağılmasıyla da göç edilip yerleşilen yer dikkate alınarak adlandırılan İtil (Volga) Bulgar Devleti ve Tuna Bulgar Devleti olmak

¹ Oğurlar, Orta Asya’daki kardeşleri Oğuzlardan farklı olarak kelime sonundaki “-z” harfi yerine “-r” harfini kullandıklarından “Oğuz” kelimesi zamanla “Oğur”a dönüşmüştür. Bkz. **Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., Ankara, 2004, s. 6.

² a.e., s. 5.

³ 630 yılında Asya’da büyük Göktürk hakimiyetinin çökmesi Bulgarlara kadar ulaşan zincirleme sonuçlar doğurdu. Ortaya çıkan siyasi boşluktan yararlanan Bulgarlar kendi devletlerini kurma gayretine girdiler. Gerçi başlangıçta daha batıda yaşayan Bulgarlar doğu Avrupa’daki kudretli Avar Hakanlığına tabi iseler de, Avarların başarısız İstanbul kuşatmasından mağlup dönmeleriyle doğan fırsatla Kurt Han (Bizans kaynaklarında Kobratos veya Kuvratos diye geçer ve bundan mülhem bazı çağdaş Türk kaynaklarında da Kubrat Han olarak anılır) öncülüğünde tarihte Bulgar adını taşıyan ilk devlet ortaya çıkmış olur (Magna Bulgaria-635). Ancak bu devlet uzun ömürlü olmaz, Kurt Han’ın 665’de ölümü üzerine doğudan Hazarların baskısına dayanamayan Bulgarlar kuzeye, bugünkü Kazan bölgesine ve güneye, Balkanlara göçerler.

İbrahim Kafesoğlu, **Bulgarların Kökeni**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1985, s. 12, 15-16.

üzere üç devlet kurmuşlardı. Bunların önemli tarihi işlevleri olmuştur. Sözcüleri Kazan şehrini İtil Bulgarları kurmuş olup, bölgeyi Türkleştirerek Kazan Hanlığının çekirdeğini oluşturmuşlardı.⁴ Ancak bugünkü Bulgaristan söz konusu olduğunda üzerine eğilmemiz gereken Tuna Bulgar Devleti'dir. Zaten günümüz Bulgarları devletlerinin kuruluş tarihi olarak 681'i, yani Büyük Bulgar Devleti hükümdarı Kurt Han'ın oğullarından İşperih (Asparuh) Han'ın güneye, Tuna havzasına inmesiyle kurduğu Tuna Bulgar Devleti'nin kuruluş tarihini esas alırlar. Hatta Bulgar armasında da bu tarih vardır. Ancak bugünkü Bulgar halkı ve devleti ile 681'de kurulan devletin ne kültürel ne de etnik bir bağı söz konusudur. Bu gerçek somut olarak ortada olduğundan, Bulgar tarihçileri İşperih Han dönemindeki Bulgarlar için "protobulgar", yani "önbulgar" nitelemesi yapmaktadırlar.⁵ Bulgarlar Balkanlara indiğinde siyasal bir varlığa sahiptiler, oysa bölgenin yerlisi olan güney Slavları merkezi bir örgütlenmeden yoksun kabileler halinde yaşıyorlardı ve bu durum Bulgarların varlıklarını sürdürmeleri için önemli bir avantajdı. Ancak bu yeterli olmadı. Bulgarların kaderi üzerinde demografik faktör belirleyici rol oynadı. Siyasal birlikten yoksun yerli Slav halk sayıca Bulgarlardan üstün durumdaydı. Zamanla Bulgarlar Slavların dilinden ve dininden etkilenmeye başladılar. İki yüzyıl içinde Bulgarlar kendi dillerini bırakarak Slavlaştılar.⁶ Omurtag Han oğullarına Slav adları verdi. Her taraftan Hıristiyan devletleri ile sarılmış bulunan hanlık, varlığını sürdürebilmek için Hıristiyanlığı resmen kabul etmenin ve tebaası olan Slavlarla uzlaşmanın bir zaruret olduğunu gördü ve nihayet Tuna Bulgar Devleti'nin kuruluşundan yaklaşık iki yüz yıl sonra 865'de Boris Han Hıristiyanlığı devlet dini olarak kabul etti. Böylece Slavlar da devlet kapısında yeni haklara kavuşmuş oluyorlardı ve Slavlar da devlet aristokrasisine dahil oluyordu. Muhtemelen bu gelişme karşısında konumu sarsılan Bulgar boyarlar şiddetli tepki gösterip ayaklandılar.⁷ Ancak artık geri dönülmez bir yere gelmiş bulunuyordu. Ayaklanan boyarlar ve aileleri şiddetle cezalandırılmış, öz benliğini koruma güdüsü içindeki Bulgarlara da gözdağı verilmişti. Hıristiyanlığı kabul eden Boris Han'ın oğlu Simeon (893-927) Türk hükümdarlık unvanı olan "han" deyimini değiştirerek yerine Slav dilindeki

⁴ Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri, s. 12.

⁵ Ömer E. Lütem, Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989, Cilt 1, ASAM yay., Ankara, 2000, s. 15.

⁶ Türk Ansiklopedisi, Cilt 8, "Bulgar Dili" maddesi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, s. 374.

⁷ Türk Ansiklopedisi, Cilt 8, "Bulgaristan" maddesi, s. 390.

muadili olan “çar” unvanını benimsemişti. Böylece Bulgar Çarlığı dönemi başlamıştı.⁸

Bulgar Türklerinin Slav-Hıristiyan denizinde eriyip ortadan kalkmalarıyla birlikte Bulgarlar Türk tarihinin bir öznesi olma özelliğini yitirmiş, ancak 14. yüzyıldan itibaren Osmanlı Türkleriyle yollarının kesişmesiyle birlikte bu kez Türk tarihine özne değil, bir nesne olarak konu olmuşlardır. Sonuç olarak Bulgar Türklerinin Doğu Avrupa medeniyetinin meydana gelmesinde çok önemli rol oynadığını söylemeliyiz. Her şeyden önce Balkan Slavlarını merkezi bir yapı içinde yaşamayı öğretmişlerdi -ki önceden Slavların toplum yaşamı boy ve kabile yaşamından ibaretti. Slavlar Bulgar Türklerinin teşkilatçılık ve askerlik meziyetlerini benimsediler. Bulgar Slav yazısı, dili, edebiyatı, mimarisi, bezeme sanatları Doğu Avrupa üzerinde müessir olmuş ve Slav alemi kültürünün vücuda gelmesine yol açmışlardı.⁹

Osmanlılar daha I. Murat döneminde (1362-1389) Balkan dağlarının güneyindeki bütün Bulgar topraklarını fethetmişlerdi. Ancak Bulgar siyasi varlığına son verilmesi o zamanki Bulgar başkenti olan Tırnova'nın üç ay süren bir kuşatmadan sonra 1393'de düşmesiyle birlikte Yıldırım Beyazid döneminde gerçekleşmişti. Böylece Bulgaristan'da 500 yıl sürecek olan Osmanlı hakimiyetini başlamış oluyordu. Bulgarlar Osmanlı hakimiyeti dönemini “çerno robstvo”, yani “kara esaret” dönemi olarak anmaktadırlar.¹⁰ Bunun ne derecede gerçeği yansıttığı çok tartışılır. Her şeyden önce Osmanlılar Balkanlara girdiğinde karşılarında müreffeh bir Bulgar ülkesi bulmuşlar da onu yıkıp sömürmüş değillerdi. Özellikle 1185'den sonra Asen hanedanı döneminde parlak bir devir geçiren Bulgar Çarlığı, 1241 Moğol istilasından sonra tam bir çöküş yaşadı. Moğol ordularının ülkeyi yakıp yıkmasından sonra Bulgar Çarlığı bir daha toparlanamamış, birliğini kaybetmiş ve iç çekişmelere sürüklenmişti. Balkanlara açılan Osmanlılar işte böyle bir Bulgaristan'la karşılaşmışlardı. Osmanlı hakimiyeti Bulgaristan'ı kesin olarak siyasal ve ekonomik istikrara kavuşturmuştu. Nitekim Bulgaristan'da 500 yıllık Osmanlı hakimiyetinin son yıllarına kadar neredeyse hiçbir ciddi isyan hareketi görülmemiştir. 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra fetret devrine giren Osmanlı Devleti'ne karşı,

⁸ Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri, s. 11.

⁹ Geza Feher, *Bulgar Türkleri Tarihi*, çev. Heyet, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1984, s. 70-71, 87-88.

¹⁰ Nurcivan Kahraman, *Bulgar Tarih Eserlerinde Türk Tarihine Bakış*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 58.

devletin Balkan topraklarında ezici nüfus üstünlüğüne sahip Hıristiyanların ve doğal olarak Bulgarların elverişli şartlara karşın hiçbir harekete girişmemiş olmaları gözden kaçırılmamalıdır. Doğrusu Bulgaristan, -gerek Edirne gerekse İstanbul olsun- başkente yakın olmaktan ve bir dünya devletinin başkentinden Avrupa'ya giden yollar üzerinde bulunmaktan dolayı büyük bayındırlık ve refaha kavuşmuştur. Ayrıca unutulmamalıdır ki bu bayındırlık ve refahta yüzyıllar boyunca topraklarında istila, yağma ve savaş görmemiş olmalarının da payı büyüktür.¹¹

Osmanlı Devleti'nde ayrılıkçı Bulgar hareketinin ciddi bir gündem olarak ortaya çıkması aslında 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) sonrasına ait bir gelişmedir. Osmanlı idaresindeki tüm Ortodoks kiliselerinin İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesine bağlı olmasından dolayı, Ortodoks Bulgarlar üzerinde Rum papazların bir nüfuzu vardı ve Bulgarlardaki ilk milli uyanış da onların dini işlerine, dillerine ve adetlerine hiç karışmayan Türklere karşı değil, sahip oldukları dini nüfuzu Bulgarları Rumlaştırmak için kullanan Rumlara karşı ortaya çıkmıştı. Nitekim Bulgar aydınlarının zamanla kendi milli varlığına uyanması Fener Rum Patrikhanesi'nden bağımsız bir Bulgar kilisesi kurulması talebini ortaya çıkarmış, ancak patrikhanenin gayretleriyle devamlı ertelenen bu konu nihayet 1870'de bir padişah fermanı ile İstanbul'da bir Bulgar Ekzarklığı'nın (patriklikten küçük metropolitlikten büyük bir Ortodoks kilisesi makamı) kurulmasıyla sonuçlanmıştı.¹² Her ne kadar 93 Harbi öncesinde de Panslavizm¹³ siyasetinin bir sonucu olarak Rus tahrikiyle yer yer bazı isyan hareketleri görülmüş olsa da, 93 Harbi'nin toprakları üzerinde gerçekleşmesine karşın Bulgar halkı genel olarak Rus yanlısı ve Osmanlı karşıtı bir tutum içine girmemişti. Ancak doğaldır ki savaş Osmanlı Devleti'nin kesin yenilgisiyle sona erip Osmanlıların bir daha geri gelmeyeceği anlaşılınca halk yeni idareyi desteklemiştir. Ayrıca muhacir durumuna düşen Türk nüfusun geride bıraktığı toprakların üstüne konanlar da yeni kurulan Bulgar Prensiği idaresinin hararetle destekleyicisi olmuşlardı.¹⁴

¹¹ Muzaffer Erendil, *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, s. 25, 43, 46.

¹² Ömer E. Lütem, *a.g.e.*, s. 17-18.

¹³ Panslavizm konusunda bkz. Akdes Nimet Kurat, "Panislavizm", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XI. Cilt, sayı 2-4, Haziran-Aralık 1953, s. 241-278.

¹⁴ Ömer E. Lütem, *a.g.e.*, s. 18, 20.

Bulgar Prenslığı Ayastefenos Antlaşması'nın altıncı maddesi uyarınca ortaya çıkmıştı ve sınırları kuzeyde Tuna Nehrinden güneyde Ege Denizine, batıda Arnavutluktan doğuda Karadeniz'e kadar uzanmaktaydı. Osmanlı Devleti'ne yalnızca bir vergi bağı ile bağlı olacaktı. Bu büyük Bulgaristan, Ayastefanos Antlaşmasıyla çıkarlarının sarstığını gören özellikle İngiltere ve Avusturya'nın bastırmasıyla imzalanan Berlin Antlaşmasıyla budanmış, Batı Trakya, Doğu Rumeli ve Makedonya Osmanlı Devleti'ne iade edilmişti. Böylece Ayastefanos Antlaşması'nın öngördüğü Bulgaristan ikiye bölünmüş olmaktadır. Tuna ile Balkan Dağları arasında kalan Bulgar Prenslığı yalnızca hukuken Osmanlı Devleti'ne bağlı neredeyse egemen bir devlet iken, Balkan Dağlarının güneyinde kalan Doğu Rumeli ise "özerk bir eyalet" statüsüyle yalnız hukuken değil, daha önemlisi fiilen de Osmanlı Devleti'ne bağlı kalıyordu.¹⁵ Diploması masasındaki bu gerileme aslında bir "kardan zarar" durumundan başka bir şey değildi ve yalnız Bulgarların değil, bütün güney Slavlarının kazancı hayallerinin ötesinde büyüktü. Rus Çarı II. Aleksandr'a Bulgar ve Sırp'ların "Kurtarıcı Çar" adını vermeleri boşuna değildir.¹⁶ Gerçekten ilginçtir, John Russel'ın 1828 tarihli "The Establishment of The Turks in Europe" adlı eserinde Bulgaristan adı geçmemektedir. Oysa eserde Yunanistan, Arnavutluk ve Bosna'dan Sırbistan ve Makedonya'ya, Rodos'tan Atina'ya varıncaya kadar Türklerle bağlantılı olarak Avrupa'daki birçok yer adı zikredilmiştir.¹⁷ Bu da bize Bulgar adının tamamen unutulduğunu ve Balkanlarda böyle bir milletin varlığının akla bile gelmediğini gösterir nitelikte olarak Bulgaristan dediğimiz yerleri gezen Avrupalı seyyahların bu bölgede Rumlarla Türklerin meskun olduğunu yazmalarını doğrulamaktadır.¹⁸ Bunu dolaylı yolla Bulgar tarihçiliği de kabul etmiştir.¹⁹

Doğu Rumeli'deki fiili durum kısa sürede Berlin Antlaşmasının şartları dışına taşı. Prens Gorçakof'un (Gortschakoff) sözü gerçek olmuş, Osmanlı

¹⁵ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, II. bsk., Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1999, s. 522, 526, 547.

¹⁶ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi**, III. bsk., Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1993, s. 356.

¹⁷ Bkz. Lord John Russel, **The Establishment of The Turks in Europe**, London, 1828.

¹⁸ **Türk Ansiklopedisi**, Cilt. 8, aynı madde, s. 392.

¹⁹ "In the beginning of the 19th century only the Greeks were lucky enough that Europeans with a classical education knew something about the history and geography of their homeland."

"19. yüzyılın başlarında vatanlarının tarihi ve coğrafyası hakkında klasik bir eğitimden geçmiş bir Avrupalının bir şeyler bildiği tek şanslı halk Yunanlılardı."

Zdenek R. Dittrich, "The European Great Powers and The Eastern Question", **Aspects of The Eastern Question**, Sofia University, Sofia, 1986, p. 6.

Devleti o derecede bir zaafa sürüklenmişti ki Rus güçlerinin çekilmesi üzerine Doğu Rumeli'ye girmek isteyen Türk birlikleri Doğu Rumeli Bulgarlarının tepkisi üzerine ilerleyememişti.²⁰ Osmanlı Devleti Berlin Antlaşması'ndan doğan haklarını bile kullanmaktan aciz durumdaydı. Aslında Doğu Rumeli daha 1879'da, İstanbul'un vali olarak atadığı gayrimüslim Aleko Paşa'nın Bulgarların isteğiyle bir Osmanlı Paşası olarak değil, bir Bulgar yöneticisi gibi Doğu Rumeli'ye girdiğinin göstergesi olarak Osmanlı fesini çıkarıp Bulgar kalpağını takmasıyla kaybedilmiş oluyordu. 5/6 Eylül 1885 gecesini Doğu Rumeli'nin başkenti durumundaki korumasız Filibe'ye Bulgar askerleri "Yaşasın Birleşik Bulgaristan" bağrıışları içinde girdiler. Böylece Doğu Rumeli bir oldu-bitti ile halen hukuken Osmanlı Devleti'ne bağlı görünen Bulgar Prenslığıne ilhak edilmiş oluyordu. Rusya bile Bulgar Prensi Batemberg dolayısıyla kendi çıkarı açısından sakıncalı bulduğu bu ilhaka karşı tavır almışken Osmanlı Devleti'nin yapması gereken işi Sırbistan yaptı ve Balkanlarda dengenin bozulduğunu ileri sürerek Bulgaristan'a savaş açtı. Osmanlı Devleti'nin aslında bu çok elverişli ortamdan yararlanamaması izahı güç bir durumdur. Osmanlı müdahalesine ve asker göndermesine İngiltere'nin İstanbul'daki büyükelçisi Sir William Whiter'in engel olduğu Bulgar kaynaklarında geçmektedir. (Dançov Kardeşler, Bulgarska Entsiklopedia, Sofya, 1936, s. 1658)²¹ Sonuçta 1886'da imzalanan İstanbul protokolü ile de Babiali ilhaki tanımsı oldu.

Yaklaşık çeyrek asır boyunca Balkanlardaki hassas dengeler üzerinde bıçak sırtında süren statükonun sonunu yine Rusya'nın girişimleri getirecekti. Boğazları açtırma isteğini bir kez daha gündeme getiren Rusya, büyük devletler ve Osmanlı Devleti'nin direnci üzerine diplomasi yoluyla amacına ulaşamayacağını görünce, Balkanlarda çıkacak bir karışıklık sonucunda Balkan Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında yapacağı aracılıktan yararlanmaya kalkıştı. Her biri birbirine karşı güvensiz olan Balkan Devletlerinin arasından bir ittifak doğmasının "geniş ölçüde Rus diplomasisinin" bir eseri olduğu belirtilmektedir. Rus girişimiyle Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ

²⁰ İngiliz savaş muhabiri Francis Stanley'in sorusu üzerine Prens Gorçakov "...Türkleri tamamen ezip yok edinceye kadar ordularımızı geri çekmeyeceğiz; öyle ki Türkler bir halk olarak varlığını sürdürse bile, bir daha asla yeryüzünün askeri güce sahip ulusları arasında sayılmayacaklar" karşılığını vermiştir. Bkz. Francis Stanley, **St. Petersburg'dan Plevne'ye Gazi Osman Paşa**, çev. Salih Cıngılhoğlu, Profil yay., İstanbul, 2007, s. 40.

²¹ M. Türker Acaroğlu, **Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar**, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1999, s. 50, 53, 56.

kendisine karşı birleşirken Osmanlı Devleti'nin nasıl derin bir gaffet içinde olduğunu göstermesi bakımından İstanbul'da dönemin İttihat ve Terakki iktidarının Dışişleri Bakanı Asım Bey'in, 15 Temmuz 1912'de Meclisi Mebusan'da yaptığı konuşmasında "Balkanlardan vicdanım kadar eminim" demesi ibretliktir. Daha da vahimi Sırbistan savaş hazırlığı olarak Avrupa'dan aldığı silahları Avusturya üzerinden geçiremeyince Osmanlı Devleti'nden aldığı izinle Selanik limanı üzerinden Belgrad'a taşınmıştı.²² Savaşa tamamen hazırlıksız yakalanan Osmanlı Devleti tarihinin en ağır ve utanç verici yenilgisini almış ve 600 yıllık vatan toprağı Rumeli'yi kaybederek Çatalca'ya kadar gerilemek zorunda kalmıştı. 35 yıl önce Ayastefenos Antlaşmasıyla "Büyük Bulgaristan" hayalinin tadını almış olan Bulgarlar, nihayet muratlarına ermiş oldular, ancak bu rüya uzun sürmedi. Osmanlı mirası üzerindeki pay kapma mücadelesinde Bulgaristan'ın çok fazla avantaj edindiğı düşüncesindeki diğer Balkan devletleri ve Romanya, Bulgaristan'a savaş açarak II. Balkan Savaşı'nı başlattılar. Osmanlı Devleti de fırsattan yararlanıp Edirne'yi Bulgarlardan geri aldı ve sınır neredeyse günümüz sınırına denk gelen bir dengeye kavuşmuş oldu.

Tarihsel koşullar şaşırtıcı bir biçimde daha iki yıl önce boğaz boğaza gelmiş Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan'ı aynı safta buluşturdu. Tamamen birbirinden bağımsız nedenlerle her iki ülke de I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın başını çektiğı blokta kendilerini buldular. Osmanlı İmparatorluğu zaten en başta coğrafi konumu dolayısıyla dünya ölçeğindeki böylesi bir nihai paylaşım savaşının doğal nesnesi durumunda bulunuyordu ve varlığını sürdürürebilmek, toprak bütünlüğünü koruyabilmek amacıyla İngiltere veya Almanya'nın öncülüğündeki bloklardan birine yakınlaşmayı kaçınılmaz bir gereklilik olarak gördü. Bilindiğı üzere Osmanlı Devleti en başta İngiltere'ye yakınlaşmak istemiş, ancak bu isteğı reddedilmişti. Fransa'nın bile kapısı çalınmış ama alınan "Rusya razı olmadıkça bu ittifakın gerçekleşemeyeceğı" cevabıyla kendisi hakkında ölüm fermanı imzaladığı anlaşılan İngiltere-Fransa-Rusya üçlüsü karşısında Osmanlı Devleti, biraz da çaresizlikle kendisini Almanya'nın kucağına atmıştır.²³ Goben ve Breslav zırhlılarının marifetiyle savaşa girişinin ne kadar kendi inisiyatifiyle olduğu dahi tartışılır bir polemik konusudur. Bulgaristan'a gelince, Osmanlı Devleti'ne karşı Balkanlı

²² Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1999*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 432, 434, 436-437.

²³ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1, X. bsk., İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1994, s. 107.

müttefikleriyle birlikte giriştiği I. Balkan Savaşı'nda elde ettiği bütün kazancını, "ganimet" paylaşımındaki anlaşmazlık yüzünden çıkan II. Balkan Savaşı'nda eski müttefikleri lehine olarak yitirmesi Bulgaristan'ı derinden sarstı. Yunanistan, Sırbistan ve Romanya'nın İngiltere öncülüğündeki İtilaf Devletleri safında olmaları ve Rusya tarafından aldatılmışlık hissi ile Bulgaristan'da Alman taraftarlığı güçlendi.²⁴ Sonuçta Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan'ın 1915-1918 yıllarındaki üç yıllık müttefikliği, iki ülkenin zorunlu bir ortak yazgıyı paylaşmaları sonucunu doğurmuştur. I. Dünya Savaşı'nın mağlupları safında bulunan iki devletten Osmanlı Devleti Sevr, Bulgaristan ise Neuilly (Nöyyi) antlaşmalarını imzalamaya mecbur edildiler. Savaşın galibi İtilaf Devletleri mağlupları ağır bedel ödeterek cezalandırmaktan geri durmadılar -ki çok ağır koşullar içeren Sevr ve Nöyyi Antlaşmaları da bu cezalandırmanın siyasi belgeleri olmuştur. Bulgaristan'da Nöyyi'ye karşı bir hareket geliştiği gözlemlenmezken, Türkiye Mustafa Kemal Paşa önderliğinde girişilen bir silahlı mücadele ile Sevr Antlaşması'nın kahredici şartlarını yırtıp atmaya başarmış ve Sevr'le karşılaştırılamayacak kadar elverişli şartlarda ve onurlu bir barış antlaşması olan Lozan Antlaşması ile I. Dünya Savaşı'ndan çıkmıştı. Ancak bir başka açıdan bakacak olursak Türkiye'nin I. Dünya Savaşı'nda bir imparatorluk kaybettiği gözden kaçırılmamalıdır. Lozan Antlaşması'nın bir anlamda bu kaybın kabulü anlamına geldiğini ve yalnızca ulusal sınırlar içinde orta ölçekli bir ulus-devlet olarak var olabilmeye olanak veren bir antlaşma olduğunu da unutmamak gerekir. Oysa Bulgaristan zaten küçük ölçekli bir ulus-devlettir ve belki de asıl büyük kaybı veda etmek zorunda kaldığı "Büyük Bulgaristan" hayaliydi.

Bulgar Bakış Açısıyla Atatürk Türkiye'si

Yüzyıllar boyu Osmanlı hakimiyeti altında yaşayan ve Fransız İhtilali'nin ürünü olan milliyetçilik düşüncesiyle uluslaşma sürecine giren bütün halklar gibi Bulgarların da milli kimliklerini kurgulama sürecinde "Türk karşıtlığı"

²⁴ Aslında Bulgaristan'da tarihsel ve geleneksel olarak güçlü bir Rusya taraftarlığı vardı, ancak Rus Çarı Nikola'nın Romanya gezisinde Dobroca'nın Romenlere verilmesinin Rusya tarafından desteklendiğini söylemesi, aynı zamanda Bulgaristan'a karşı Yunan ve Sırp emellerini desteklemesi, nihayet Bulgarları Bükreş Antlaşması'nı imzalamaya zorlamaları Bulgaristan'da "Germanofil" denilen Alman yanlısı partileri güçlendirdi. Bkz. **Tarihte Türk Bulgar İlişkileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., Ankara, 2004, s. 87.

tükenmez bir besin kaynağı olmuştur. “Kötü” ve “öteki” olan Türk figürüne karşıtlık temel alınarak bir ulusal kimlik inşası kuşkusuz kolay, zahmetsiz ve işlevsel bir yöntem olsa da, böylesi bir tarih bilinciyle yetişen kuşakların ne derecede barışa hizmet edecek çağdaş hümanist değerlerle donanmış olacağı çok kuşkuludur.

Bulgaristan’da 1961-1964 yılları arasında akademisyenlerden oluşan bir ekibin redaktörlüğünde ilk iki cildinde Osmanlı dönemini de içeren üç ciltlik “Bulgaristan Tarihi” yayımlanmıştır. Yine aynı şekilde 1981’de 13 ciltlik kapsamlı bir “Bulgaristan Tarihi” yayımlanmaya başlanmıştır ki bunun da üç, dört ve beşinci ciltleri Osmanlı dönemini içermektedir. Hem bu kolektif eserlerde hem de Petır Mutafçiev, Hristo Gandev ve Nikolay Gençev gibi ünlü Bulgar tarihçilerinin eserlerinde Balkanlara Türk iskanıyla ilgili geniş ve detaylı bilgiler verilmiştir. Genelde Osmanlılarla ilgili olumlu şeyler yazılmasa bile en azından Türklerin Balkanlara Anadolu’dan gelip yerleştikleri gerçeği yadsınmamıştır. Ancak 1984’den itibaren bu yaklaşım özellikle devlet katında terk edilerek, Bulgaristan Türklerine karşı başlatılan asimilasyon kampanyasının bir gereği olarak Bulgaristan’daki Türk varlığı tamamen inkar edilmeye başlanmıştır. Başta Emil Boev gibi tarihçiler bu yok sayma siyasetinin bir maşası olarak Bulgaristan’da yaşayan Türklerin “Türkleştirilmiş” Bulgarlar olduğunu iddia etmişlerdir.²⁵

Ünlü Bulgar tarihçi Nikolay Todorov da Osmanlı hakimiyetini Bulgar halkının en büyük trajedisi olarak betimler. Ona göre 16. ve 17. yüzyıllarda zor ve baskı karşısında Bulgar halkının bir bölümü kitleler halinde Müslümanlığı kabul etmiştir. Todorov’un bu görüşü, yukarıda değindiğimiz Türklere karşı asimilasyon politikasının teorik altyapısını oluşturan Bulgaristan Türklerinin sonradan Türkleştirilmiş Bulgarlar oldukları tezini destekler niteliktedir. Ayrıca “devşirme” olayına da vurgu yapan Todorov, Osmanlılar tarafından her yıl sayısız Bulgar çocuğunun zorla ailelerinden koparılıp geldikleri yeri ve köklerini unutturacak bir eğitimden geçirildiğini ve sonra en yakın akrabalarına öfke ve zulümle saldırıldıklarını anlatmaktadır.²⁶ Örnekleri çoğaltmak

²⁵ Adı geçen kitaplar ve bunlardan Türkler hakkında yapılmış alıntılar için bkz. Nurcivan Kahraman, a.g.e., s. 62-65.

²⁶ Nikolay Todorov, **Bulgaristan Tarihi**, çev. Veysel Atayman, Öncü Kitapevi, İstanbul, 1979, s. 46-47.

mümkündür ve belki de Bulgarlardaki “Türk” algısını en somut ve sansürlü biçimde yansıtan bilimsel kitaplar değil, Bulgar edebiyatından örneklerdir.²⁷

Sokaktaki sıradan vatandaşın bilim adamına, bilim adamından devlet katına varıncaya değin Bulgar idrakinde genelgeçer kabul görmüş Türk imajının tek istisnası Atatürk ve onun Türkiyesidir. İster II. Dünya Savaşı sonrasında sosyalist dönemde yazılmış olsun ister II. Dünya Savaşı öncesi faşist cepheye yakın durulan dönemde dillendirilmiş olsun, Bulgaristan’da Atatürk’e ve onun devrimleri ile şekillenen yeni Türkiye’ye karşı sıra dışı sayılması gereken bir olumlu tutum gelişmiştir. Türkçeye çevrilmiş çok değerli bir kaynak olarak Bulgaristan İlimler Akademisi Balkanistik Enstitüsü tarafından 1966’da yayımlanmış tarihçi Stefan Velikov’un “Kemalist İhtilal ve Bulgaristan” adlı eseri, önsözde görüldüğü gibi “*Bulgar kamuoyunca maddi ve manevi olarak desteklenmiş olan Kemalist Devrimine ithaf*” olunmuştur.²⁸ Burada hemen belirtmek gerekir ki Atatürk’ün kariyerindeki Sofya askeri ateşeliği döneminin güzel anılarla yaşanmış olması bile bir ortak yan olarak Bulgar tarihçi tarafından ön plana çıkarılmıştır. Ama kuşkusuz bu, konunun magazinel yanını oluşturan bir anekdottan ibarettir.²⁹ Asıl olumlama çok daha köklü bir dayanağa sahiptir: İdeoloji. Kitabın yazıldığı 1960’ların Bulgaristan’ı Sovyetlerin müttefiki sosyalist bir Bulgaristan’dı ve genel olarak Sovyet tarihçiliği ve sosyalist bakış açısının Atatürk öncülüğünde gelişen Türk Devrimi’ni olumladığı

²⁷ “Köyün çeşitli mahallelerinde öldürülen 5-6 Türkün cesetleri yerde uzanmış durumdaydı. Cesetler, fırıncı çeteli gibi doğranmış ve biçimsizleştirilmişti. Çünkü her gelen bıçağını kanlamak için artık çoktan soğumuş olan cesetlere amansızca saplıyordu. Birçokları da parmağını kana batırıp yalıyordu. Böyle bir hareketin şarapla ekmeğe yeme ayini yerine geçeceği anlamı vardı. ...’ Yazar, isyancıların bu hareketini iğrenç bulmakla beraber, bunu keyiflenmek için değil de beş yüzyıllık birikmiş kin ve nefretin sonucu olduğunu düşünerek onlara hak vermektedir.” Leman Ergenç, **Bulgar Yayınlarında Türkler**, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1989, s. 64-65.

²⁸ Stefan Velikov, **Kemalist İhtilal ve Bulgaristan**, çev. Naime Yılmaz, Kıtay yay., İstanbul, 1969, s. 11.

²⁹ Bulgar askeri ateşesi D. Azmanov I. Dünya Savaşı sırasında cephede ziyaret ettiği Mustafa Kemal hakkında hatıralarında şunları yazıyordu: “...Onu Sofya’da askeri ateşe olarak bulunduğu sırada tanıyordum. Ben de Sofya askeri matbaasında görevliydim. ...O daha önce gördüğüm genç ve şen adam değildi. Biraz yaşlanmıştı. Az konuşuyordu. Ciddiydi. ...Sofya’daki ortak dostlarımızdan bahsettik. Sonra benden general Kovaçev’in ailesine verilmek üzere bir mektup götürmemi rica etti. O sıralarda, Sofya’da, Mustafa Kemal’in General’in kızlarından birisi ile kalbi bağları olduğundan bahsedilmekteydi.” a.e., s. 62-64.

unutulmamalıdır.³⁰ Velikov Türk Kurtuluş Savaşı'nı bir burjuva devrimi olarak algılamıştır:

“1919 yılının ilk yarısında Türkiye'nin her yanını sarmış olan bu dağınık partizan hareketler aynı yılın ikinci yarısında ülkenin bağımsızlığı için yapılan organize ve büyük bir anti-emperyalist kurtuluş savaşı haline geldi. (Açık bir biçimde anti-emperyalist bir mücadele halini alan bu milli savaşa sadece Sultan hükümeti ile komprador burjuva sağır kalıyordu.) Bu kurtuluş savaşında temel olan köylüler ülkenin onda dokuzunu teşkil ediyordu. ...Geri kalmış bir ülke olan Türkiye'de bir işçi kütlesi olmadığından bu savaşa, toprak sorununu çözecek bir harekete baş olacak durumda değildi. İşçi sınıfı çok küçük, zayıf ve tecrübesiz olduğu için politik bakımdan da idareden yoksundu. ... Türkiye'nin anti-emperyalist savaşına tüccar burjuvası baş oldu. Bu sınıf birinci emperyalist Dünya Savaşı'nda kendi pozisyonunu sağlamlaştırarak, komprador burjuvaziden farklı olarak, Türkiye'nin sınıf bütünlüğü ve milli bağımsızlığı ile ilgileniyordu. Milli kurtuluş savaşına, tüccar burjuvazisi ile bağlantılı olan Anadolu'nun büyük çiftlik sahipleri de katılmıştı. ...Bu savaşta aydınlar ve subaylar büyük ve önemli rol oynadılar. ... Milli kurtuluş savaşının başına büyük bir kabiliyet ve önder olan Mustafa Kemal Paşa geçti.”³¹

Kurtuluş Savaşı anti-emperyalist karakteri dolayısıyla Marksistlerden daima hak ettiği iltifatı görmüştür ve yukarıdaki satırlar da tarihin Marksizm'in felsefi temellerinden olan Tarihi Materyalizm gözlüğüyle değerlendirilmesinin bir ürünüdür. Velikov, -kendi kriterleri açısından yapabileceği en büyük taltifi yaparak- Kemalist ihtilali Sovyet ihtilali ile yan yana anarak yüceltmekten de geri durmamıştır. Bu yalnız 1960'ların Bulgar idraki açısından böyle değildir, yine aynı kaynağa göre 1921 yılında Kurtuluş Savaşı'nın ve Mustafa Kemal'in -en azından Marksist- Bulgarlar nezdindeki itibarı çok büyüktü. Bu kez Türk Kurtuluş Savaşı'nın mazlum ulusları nasıl heyecana getirdiğine, onların nasıl sempatisini kazandığına uzaklarda Mısır'da veya Hindistan değil, yanı başımızda, Bulgaristan'da rastlıyoruz. Sofya'da çıkan Novo Vreme Gazetesi'nin

³⁰ Sovyetlerin Atatürk Türkiye'sine karşı hayırhah bir tutumu olmuştur. Öyle ki Türk komünistlerinin karşı çıkmalarına rağmen Komintern, Türkiye Komünist Partisi için adem-i merkezîyet kararı almıştı. Bundaki amaç Kemalist Türkiye'nin yıpratılmamasıydı. Aslında bu son derece pragmatik kararın altında, Türkiye'de Kemalist rejimin iktidar alternatifinin solda değil, sağda olması saptaması yatmaktaydı. Savaş Açıkkaya, **Türkiye'de Sol Akımların Türk Devrimi Algılamaları**, Çantay yay., İstanbul, 2010, s. 180-181.

³¹ Stefan Velikov, a.g.e., s. 57-61.

10 Mayıs 1921 tarihli 653. sayısında Mustafa Kemal Paşa'nın portresi yayımlanmakta ve altında "Anadolu'nun diktatörü, İzmir, Bursa, Eskişehir'de savaştan Türk milli ordusunun başkumandanı" ibaresi yer almaktaydı. Komünist Vasil Korolov, Sofya'da 1922 yılında çıkan "Askeri Milliyetçilik" adlı broşürde "Sevr Antlaşması, Türk Milletinin direnmesi sonucunda parçalandı. Bu millet, kuvveti, inancı ve yardımlar sayesinde emperyalizmin kayalıklarında ilk gediği açmıştır. Nöyyi Antlaşması da Sevr'in akıbetine uğramalıdır" diye yazmıştı. Öyle görünüyor ki Türkiye'nin emperyalizm karşısındaki başarısı Bulgaristan için de rol-model olarak gösterilmişti.³²

Bulgaristan'ın Lozan Antlaşmasıyla doğan Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerini en iyi açıklayan, İstanbul'daki Bulgar Elçiliği diplomatik temsilcisi Todor Markov'un şu sözleri olmuştur:

*"Lozan'da imzalanmış olan barış antlaşması Türkler için büyük bir siyasi zaferdir... Savaş sonrası ilişkilerde, diğer komşularımızın oluşturduğu düşmanca çember içinde nefes alabileceğimiz doğuda tek bir açık kapı kalıyor, o da şimdiye kadar bize iyi niyetliliğini kanıtladığı Türkiye kapısı..."*³³

18 Ekim 1925'de Ankara'da imzalanan Dostluk Antlaşması ile karşılıklı iyi niyet ilişkisinin ötesinde hukuki bir zemin de kazanan Türk-Bulgar ilişkileri, Dostluk Antlaşmasını takip eden çeşitli konulardaki bir dizi antlaşma ve karşılıklı Başbakanlar düzeyindeki ziyaretlerle (Aralık 1931'de Başbakan Muşanov'un Ankara ve Eylül 1933'de Başbakan İnönü'nün Sofya ziyaretleri) ulaşabileceği en ileri düzeye erişmişti. Ancak Doç. Dr. Lüdmil Petrov'a göre, dostluk adına bütün gürültülü göz alıcı boş sözlerin, gerçek politik yaşamda tam bir karşılığının olduğu söylenemez.³⁴ Bulgar akademisyeni bu yoruma sevkeden sözlerden birkaç örneğe göz atalım:

"Türk milletini kurtaran adam, sadeliği, samimiyeti ile bizi derhal teshir etmiştir. Müşarünileyh hazretlerinin Bulgar milletine karşı olan muhabbet ve

³² a.e., s. 82, 118, 132.

³³ Ali Sarıkoyuncu, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri", XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri, Genelkurmay ATESE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı yay., Ankara, 2005, s. 144.

³⁴ Lüdmil Petrov, "XX. Yüzyılın Otuzlu Yıllarında Bulgaristan ve Türkiye", XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri, Genelkurmay ATESE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı yay., Ankara, 2005, s. 163.

merbutiyetleri bize, bizzat kendileri tarafından çok samimi bir şekilde beyan edildi. Bunu hiçbir zaman unutmayacağız. Onun karşısında hayran kaldık.”³⁵

“Bir avuç kahramanla, Gazi Mustafa Kemal’in büyük başarıları, Türkiye’yi bir kayıptan kurtarma başarısının yanında, Avrupalıların yıllar boyunca hasta adam olarak gördükleri bir devlette radikal reformlara dönüştü ve Bulgaristan’ın başkenti Sofya’da kariyerine başlayan bu ordu komutanı ve devlet adamına karşı tüm Bulgarların sempatisini de kazanmasına vesile oldu.”³⁶

“Mustafa Kemal Atatürk’ün büyük davası Türk halkının tarih hafızasında ebediyen kalacaktır. ...Davası, Bulgar halkının hayatı üzerinde etkisi olan tüm şahıslara bir derstir. ...Bu antlaşma ile (Sevr) Türkiye parçalanmakta idi ki vatanperver iradesi ve Türk halkının gücüne inanmış Mustafa Kemal Atatürk ortaya çıkmasaydı, Türk halkının yeniden toparlanması beklenemezdi. Versay Antlaşması Hitler’i yarattığı gibi, Sevr Antlaşması da Mustafa Kemal’i yarattı. ...İtilaf güçleri tarafından “isyancı ve eşkiya” olarak adlandırılan Mustafa Kemal Paşa devrimci bir şekilde yalnız Sevr Antlaşmasının münasebetsiz, acımasız hükümlerine değil, fakat bu antlaşmayı imzalayan ve Türklerin acı kaderine rıza gösteren Türkiye’nin yöneticilerine de karşı çıktı. Eski Türkiye’nin çöküntülerinden yeni Türkiye’nin azametli yapısını meydana getirdi. ...Tekrar ediyorum, Mustafa Kemal olmaksızın, Türkiye mağlup ve batmış durumda idi. ...Türkiye’nin kritik anlarında Rusya’nın askeri malzemeler ile Mustafa Kemal’e yardım etmesi ve Ruslar olmaksızın başarının şüphe altına düşmesi, Mustafa Kemal’in yetenek ve hizmetini hiçbir şekilde azaltmamaktadır. Tam aksine bu husus, söz konusu anlarda onun büyük bir devlet adamı olarak ortaya çıktığını da göstermektedir.”³⁷

Ancak Türkiye, Bulgaristan’ın soğuk ilişkiler içinde olduğu komşuları Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile ardı ardına yaklaşıyor ve Balkan Antantı’nı meydana getiren temel etken oluyordu. Bu durumun Bulgar

³⁵ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri 1913-1938, Başbakanlık Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü Yayın nu: 16, Ankara, 2002, s. 583. (1-6 Aralık 1931 tarihinde Türkiye’yi ziyaret eden Bulgaristan Başbakanı N. Muşanov’un gazetelere verdiği beyanattan)

³⁶ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri 1913-1938, s. 597. (4 Aralık 1931’de Bulgar “Ultero” gazetesinde yayımlanmış “Samimi Bir Dostluk” başlıklı yazıdan)

³⁷ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri 1913-1938, s. 372-376. (Atatürk’ün ölümü münasebetiyle Bulgaristan Genelkurmay Başkanı General Nikola Jekov’un 11.11.1938’de subaylar önünde yaptığı konuşmadan)

çıkarlarına uymadığı açıktı. Oysa Türkiye Bulgaristan'ı da pakta davet etmişti ancak Nöyyi Antlaşması'nın prangalarıyla bağlı olarak neredeyse çevresindeki bütün devletlerle bir hesabı olan Bulgaristan buna yanaşmamıştı. Bulgaristan'ın sorunlu komşularıyla iyi ilişkiler geliştirerek onun bir anlamda izole olmasına ve bir harekete kalkışamayacak duruma düşmesine yol açmasına karşın Atatürk Türkiyesi her şeye rağmen İkinci Dünya Savaşı öncesinde Bulgaristan'ın "en iyi niyetli ve en düzgün" komşusuydu.³⁸ Daha 1922'de İstanbul'daki Bulgar Elçiliği diplomatik temsilcisi Todor Markov'un değindiği I. Dünya Savaşı sonrası ilişkilerde Bulgaristan'ın etrafında oluşan düşmanca çemberin tek istisnası olan Türkiye, bu özelliğini iki dünya savaşı arası dönemde korumaya devam edecekti. Öyle ki, Boğazlar rejimini Türkiye'nin yararına olarak düzenleyen 1936 tarihli Montreux Antlaşmasına açık denizlere kıyısı olmayan ve yalnız Karadeniz ve Türk Boğazları üzerinden dünyaya açılma olanağı bulunan Bulgaristan, çıkarına olmamasına karşın imza koyan devletler arasında olmuştu. Sofya'da çıkan "La Parole Bulgare" adlı gazetenin konuyu ele alış şekli, dönemin Bulgar bakış açısını göstermesi yönüyle değerlidir. Buna göre Montrö (Montreux) Antlaşması Bulgarlar için iki yönden hayranlık uyandırıcıdır. Öncelikle "1922 askeri zaferiyle başlamış olan büyük kurtuluş, Kemal Atatürk'ün Montreux'daki diplomatik zaferiyle" tamamlanmıştı. Bunu Bulgaristan bir türlü başaramamış, Nöyyi Antlaşmasının kendisini kısıtlayan hükümlerinden kurtulamamıştı. Ayrıca bu büyük başarıyı elde ederken Türkiye'nin izlediği barışçıl siyaset de Bulgar gözünde hayranlık uyandırıcı ve umutlandırıcı olmuştu. Türkiye Avrupa'nın bulanık vaziyetinden istifade ederek onu Lozan Antlaşmasının tek tarafı feshi emrivakisi ile karşı karşıya bırakmamış, meşru yolu tercih etmiş ve Milletler Cemiyeti paktının 19uncu maddesinin hükümlerini hatırlatarak Lozan Antlaşmasının yeniden tetkiki meselesini diplomatik yoldan ortaya koymuştu. İlgili tüm devletler Ankara hükümetinin izlediği bu yolu takdir etmişlerdi ve Bulgarlara göre aslında daha o

³⁸ Lüdmil Petrov, a.g.m., s. 167.

Bulgar akademisyenin bu saptamasını destekler nitelikte Türkiye'nin yapıcı tutumuna bir örnek olarak Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Türk-Yugoslav Antlaşması sonrasında Bulgar Başbakan ve Dışişleri Bakanı Muşanov'a hitaben "Hiç kimse Bulgaristan'ın Neuilly Antlaşmasıyla malik olduğu hakları sağlamak için çaba harcaması itiraz edemez. Örneğin Bulgaristan Ege Denizine çıkış iddiasında bulunduğu zaman bunu bir toprak isteği değil de tamamen iktisadi bir istek olmak şartıyla ben de desteklerim ve bu hususta Yunanistan ile Bulgaristan arasında aracılık etmekten çekinmem" sözü gösterilebilir. Atatürk Türkiyesi gerçekten de Balkan barışının mimarı olmuştur.

Pars Tuğlacı, **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri**, Cem yay., İstanbul, 1984, s. 131.

anda, yani Ankara'nın konuyla ilgili konferans çağrısına olumlu karşılık verdikleri anda Türkiye davasını kazanmış olmuştur. Bulgarlar Türkiye'nin dostluğuna, dünyaya açılan kapıları olması yönüyle Boğazlarla ilgili yaşamsal önemi haiz bir antlaşmanın kendileri için öncesine göre dezavantajlı bir durum yaratan hükümlerinden daha çok değer vermiş ve konuyu üstelememişlerdir.³⁹

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, M. Türker, **Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar**, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1999.
- Açikkaya, Savaş, **Türkiye'de Sol Akımların Türk Devrimi Algılamaları**, Çantay yay., İstanbul, 2010.
- Armaoğlu, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, II. bsk., Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1999.
- Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt 1, İş Bankası Kültür yay., X. bsk., Ankara, 1994.
- Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri 1913-1938**, Başbakanlık Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü Yayın nu: 16, Ankara, 2002.
- Dittrich, Zdenek R., "The European Great Powers and The Eastern Question", **Aspects of The Eastern Question**, Sofia University, Sofia, 1986, p. 5-12.
- Erendil, Muzaffer, **Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976.
- Ergenç, Leman, **Bulgar Yayınlarında Türkler**, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1989.
- Feher, Geza, **Bulgar Türkleri Tarihi**, çev. Heyet, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1984.
- Kafesoğlu, İbrahim, **Bulgarların Kökeni**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1985.
- Kahraman, Nurcivan, **Bulgar Tarih Eserlerinde Türk Tarihine Bakış**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.
- Kurat, Akdes Nimet, "Panislavizm", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt XI, sayı: 2-4, Haziran-Aralık 1953, s. 241-278.
- Kurat, Akdes Nimet, **Rusya Tarihi**, III. bsk., Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1993, s. 356.
- Lütem, Ömer E., **Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989**, Cilt. 1, ASAM yay., Ankara, 2000.
- Petrov, Lüdmil, "XX. Yüzyılın Otuzlu Yıllarında Bulgaristan ve Türkiye", **XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri**, Genelkurmay ATESE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı yay., Ankara, 2005, s. 161-168.
- Russel, Lord John, **The Establishment of The Turks in Europe**, London, 1828.
- Sarıkoymuncu, Ali, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri", **XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri**, Genelkurmay ATESE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı yay., Ankara, 2005, s. 143-160.

³⁹ **Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiyesi**, Dahiliye Vekaleti Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1938, s. 212-213.

- Stanley, Francis, **St. Petersburg'dan Plevne'ye Gazi Osman Paşa**, çev. Salih Cingülloğlu, Profil yay., İstanbul, 2007.
- Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Ettüt Başkanlığı yay., Ankara, 2004.
- Todorov, Nikolay, **Bulgaristan Tarihi**, çev. Veysel Atayman, Öncü Kitapevi, İstanbul, 1979.
- Tuğlacı, Pars, **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri**, Cem yay., İstanbul, 1984.
- Türk Ansiklopedisi**, Cilt 8, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.
- Uçarol, Rifat, **Siyasi Tarih 1789-1999**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Velikov, Stefan, **Kemalist İhtilal ve Bulgaristan**, çev. Naime Yılmazzer, Kitaş yay., İstanbul, 1969.
- Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiye**, Dahiliye Vekaleti Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1938.

ÖZET

TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI VE BİR İSTİSNA OLARAK BULGAR ALGISINDAKİ ATATÜRK TÜRKİYESİ

Bulgarlar Türk kökenli bir halktır. Bulgar tarihi de Tuna Bulgar Devleti'nin Boris Han döneminde 865 yılında Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesine kadar Türk tarihinin bir parçasıydı. Slavlaşmasının bir göstergesi olarak Hristiyanlığın resmi devlet dini ilan edilmesi ve Boris Han'ın oğlu Simeon'un bir Türk hükümdarlık unvanı olan "han"ı Slav dilindeki muadili "çar" ile değiştirmesi üzerine artık Bulgar tarihi Türk tarihinden kopmuş oluyordu. Bulgarların tekrar Türk tarihinin bir konusu haline gelmesi 14. yüzyılın sonlarında Bulgaristan'ın Osmanlılar tarafından fethedilmesiyle gerçekleşmiştir. Bulgar tarih yazıcılığının "çerno robstvo", yani "kara esaret" dönemi olarak andığı 5 asırlık Osmanlı hakimiyetinden sonra Bulgarlar, 1877-1878 Türk-Rus Savaşı'nı izleyen gelişmeler sonucunda nihayet 1908 yılında Osmanlı Devleti'nden tamamen koparak bağımsızlıklarını elde ettiler. Balkan Savaşlarında düşman, I. Dünya Savaşı'nda ise müttefik olarak savaşan iki ülkenin yolları Atatürk önderliğinde kurulan yeni Türkiye döneminde de ayrılmamıştı. Bulgar bakış açısına göre çok olumsuz bir yerde bulunan Türk imajının tek istisnası Atatürk dönemi Türkiye'sidir. Bulgaristan'ınki kendisinin yapamadığını yapan Türkiye'ye karşı, yani I. Dünya Savaşı'nın sonunda galip devletlerce mağluplara dikte ettirilen barış antlaşmalarından olan Sevr'i yırtıp atan Türkiye'ye karşı yalnız bir romantik hayranlık değildi. Atatürk Türkiye'si ile iyi geçinmek milli çıkarları açısından da Bulgaristan için vazgeçilmez bir gereklilikti.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Osmanlı Devleti, Balkanlar, Türkiye, Atatürk.

